

D'ILTURO (ILTURO) A ALARONA

CONSIDERACIONS PRELIMINARS

Sempre hem tingut fascinació per conèixer el nostre passat; en el cas de Mataró, no cal dir que una de les etapes que més ens enlluerna és la dels nostres orígens remots, és a dir, la dels romans, que és la que correspon a les nostres arrels urbanes.¹

El període romà ilurenc ha estat intensament investigat, des de principis del segle II aC fins a la primera meitat del segle VII, en total, uns nou segles de la nostra història. No cal dir que els que han estat millor documentats són els transcorreguts entre el segle I aC i el II dC, ja que corresponen al període àlgid de l'activitat urbanística, social i econòmica de la ciutat.

A partir del segle III s'albira un procés de canvi que afectà, de forma asimètrica, el món romà, particularment les ciutats. És l'època en què es donen les primeres invasions o immigracions, amb un relatiu èxit dels pobles bàrbars, devers l'espai de l'imperi, actuacions esmentades per diferents autors clàssics com Aureli Víctor, *Lib. Caesar*, 33, 3; Eutropi, *Brev.* VIII, 8, 2 i Pau Orosi, *Hist. adv. pag. lib.* VII, 22, 7.

Per a molts estudiosos, a partir d'aquest segle, la investigació de la romanitat ben entesa perdia el seu interès, ja que les troballes no responien a l'espectacularitat que hom esperava, la qual cosa es considerava sinònim de decadència; val a dir que això era un criteri bastant generalitzat, evidentment amb excepcions honoroses. A Mataró, aquest criteri va ser reconsiderat a partir de l'any 1959, amb la localització de la necròpoli paleocristiana a la façana de l'actual temple basilical de Santa Maria.²

De llavors ençà, quedava clar que la ciutat romana perllongava la seva existència, més enllà del segle III, amb un protagonisme gens menyspreable. En aquests moments, ja podem afirmar que va cobrir tot el dilatat període de l'antiguitat tardana, és a dir, des del segle IV fins a la primera meitat del segle VII, amb presència de totes aquelles produccions característiques de les últimes etapes de la cultura material romana, les ceràmiques provinents de l'Àfrica del Nord, com la terra sigil·lata africana, i particularment les més tardanes, com les TSA C i D, d'aquesta darrera, alguna decorada amb iconografia cristiana, les llànties, la de cuina, les que procedien de la Gàl·lia, com la *Derivées des Sigillées Paleochretiennes* o DSP, algun fragment també estampat amb elements cristians³ i la TS *lucente*; les peninsulars, com la hispànica o TSHT, procedent de les valls de l'Ebre i del Duero, així com les TS

orientals i, sobretot, les àmfors de diverses procedències, però particularment les africanes. Les emissions monetàries en les excavacions d'*Iluro*, hi són presents fins a la primera meitat del segle v, amb mòduls de l'emperador Honori.

A manca d'investigacions més convinçents fins al present, cal suposar que la ruptura definitiva del món romà, des d'una perspectiva cultural o, dit d'una altra manera, de la multisecular *koine* de la Mediterrània, cronològicament coincideix amb la invasió musulmana cap al nord d'Àfrica, i després de la seva victòria a Guadalete l'any 711, d'Hispania; a partir d'aquests fets, el *Mare Nostrum* deixa de ser un mar interior per convertir-se en una línia de frontera entre dos móns oposats.⁴

Després dels treballs de Xavier Cela i Víctor Revilla sobre la cultura material romana a *Iluro/Alarona* entre els segles v-vii, els testimonis de la qual han aparegut, fins ara, principalment, en el *cardo maximus* i en les fosses o abocadors tardans, ja no queda cap mena de dubte de la presència de la ciutat romana en aquesta etapa, però, això sí, amb una altra organització urbanística, social i econòmica, pròpia d'una conjuntura absolutament diferent a la dels segles i-ii dC, ja que s'hi reflecteix el procés d'abandonament de les estructures ortogonals de l'urbanisme inicial, amb l'espoliació dels seus materials i la reocupació d'espais, d'acord amb unes circumstàncies molt diferents.⁵

Una vegada finiquitada la cultura material romana, hom entra en un període documentalment fosc; a la mancança de fonts escrites, s'ha d'afegir la manca de localització de registres arqueològics ben definits, la qual cosa obliga a omplir aquest buit mitjançant les fonts generals, moltes de les quals procedeixen de les actes de govern, tant de la Monarquia com de l'Església, així com d'aquelles poques ciutats del mateix context o semblants que, per les seves funcions jeràrquiques, varen generar informació durant aquest fosc període. És el cas, per exemple, de *Tarraco*, que va exercir de capital provincial fins a l'any 472 i seu metropolitana; *Barcino*, per la seva condició inicial de *colonia*, després convertida per la tetrarquia en plaça militar, amb les seves muralles reconstruïdes i, més tard, convertida en seu episcopal i de concilis i, segons com, seu reial, en el curt regnat d'Ataulf i Gala Plàcidia; *Gerunda*, amb muralles renovades, plaça militar i seu episcopal, o *Narbo*, seu metropolitana.

A *Iluro* no es varen reconstruir les muralles, ni tampoc se la va escollir com a seu episcopal, per tant, presenta una trajectòria només documentada en els registres arqueològics de l'antiguitat tardana, i la seva presència històrica, concretament la del territori, no es torna a fer present, de forma documentada, fins a l'any 878, en un diploma del rei carolingi Lluís el Balb, on s'esmenten alguns elements del territori, com l'antiga via romana de la Via Augusta, que després serà coneguda com a Camí del Mig.⁶

Referent al seu nom, no se'l torna a trobar fins a l'any 949, en un document donat a conèixer pel jesuïta arenyenc Fidel Fita, on es fa esment explícit de la ciutat, ara dita d'*Alarona*, de la qual parlarem més endavant.⁷

D'ILTURO A ILURO

Des de fa temps, s'ha dit que el poblat ibèric de Burriac a Cabrera de Mar, era l'epicentre de les emissions monetàries dels mòduls, amb la llegenda impresa amb grafia ibèrica d'*Ituro*.

Actualment, i després de la troballa de l'important nucli habitacional romanorepublicà de can Benet,⁸ i de les termes de ca l'Arnau/can Matheu,⁹ no massa lluny del poblat ibèric, ha fet canviar totes les hipòtesis sobre l'origen de la denominació d'*Ituro*, que seria la del nou nucli romà situat no lluny del poblat ibèric.

Cal dir que a través dels estudis del numismàtic Leandre Villaronga,¹⁰ sabem que aquests mòduls no són ibèrics, sinó romans, ja que foren encunyats segons la metrologia romana, però impresos amb grafia ibèrica perquè anaven destinats a la població indígena. Per altra part, es consolida la idea que l'etimologia de Burriac és celta, per tant, hom dedueix que correspondria a la denominació del poblat.

Per la seva dimensió urbanística i demogràfica, la més important de l'ètnia laietana, es pot considerar Burriac com la capital del territori dels laietans, fet que justificaria que els romans construïssin al seu costat el nucli urbà per a la residència de les noves autoritats del territori, és a dir, prop de la capital, igual com varen fer a *Emporion*, amb relació amb els indigetes, i a *Tarraco* amb els cassetans;¹¹ a cada lloc varen construir un *praesidium* o instal·lació militar, no localitzat encara a Cabrera de Mar.

En cada un dels llocs esmentats es va encunyar moneda, seguint la metrologia romana, amb les llegendes de les ètnies corresponents, amb grafia ibèrica: «UNTIKESKEN», per als indigetes assentats a l'àrea d'*Emporion*, «KESE», per als cassetans, ubicats prop del riu Francolí a *Tarraco*, i a *Ituro* situat en l'àmbit de Burriac i equidistant, per la costa de les altres dues ètnies o *gens* indígenes abans esmentades.

Villaronga ha pogut identificar cinc sèries de mòduls de la seca d'*Ituro*; les quatre més antigues, del segle II aC, han estat localitzades en el nucli habitacional de can Benet, excepte la més moderna, o sèrie cinquena, considerada de principis del segle I aC.

El numismàtic mataroní Carles Martí creu, al nostre entendre, amb bon criteri, que aquesta emissió s'ha de situar a la nova ciutat d'*Iluro*, construïda *ex novo* al pla a començaments del segle I aC, al peu de la gran calçada de la que seria la Via Augusta, i més tard el Camí del Mig, i del mar, principal ruta comercial de l'època.¹²

A la nova ciutat, se li va donar el mateix nom del nucli que es va abandonar de l'entorn del poblat ibèric de Burriac: *Iluro*. En relació amb els testimonis escrits sobre la nova ciutat romana d'*Iluro*, fins ara, només disposem de dues fonts, ambdues de l'alt imperi, i es concreten en:

1) Els textos escrits

La producció de textos escrits en el període romà va ser molt abundant, a més, cobreixen un ampli període de la romanitat, des de la República fins a l'antiguitat tardana; fins als nostres dies han arribat multitud d'autors i escrits, tant clàssics com cristians, les disciplines dels quals són diverses, algunes són simples pamflets, però, altres, són tractats de consulta obligada.

Amb relació a *Iluro*, són diversos els autors que, en llurs treballs, ens deixaren constància de la seva existència a la costa mediterrània, durant l'època romana de l'alt imperi. Per ordre cronològic, cal recordar:

Pomponius Mela, geògraf, nascut en el segle I, durant el regnat de Tiberi, a la província de la Bètica. Va ser autor de l'obra *De Chorographia*, escrita en tres llibres; en el segon, enumera les poblacions situades a la costa tarraconense. Fa el recorregut de nord a sud:

Inde ad Tarraconem parva sunt oppida Blande, Iluro, Baetulo, Barcino, Subur, Tolobi... (II, 5, 90).

Gaius Plinius Secundus, conegut també com a Plini el Vell, nasqué a Como sobre l'any 24, i va morir en l'erupció del Vesubi, ocorreguda l'any 79; és autor de la monumental *Naturalis Historia*, escrita en trenta-set llibres. En el llibre tercer va fer esment, també, de les diferents poblacions que es trobaven en la costa del *Conventus Tarraconensis*. Les enumerà de sud a nord:

In ora autem colonia Barcino cognomine Faventia, oppida civium romanorum Baetulo, Iluro, flumen Arnum, Blandae, flumen Alba, Emporiae... (III, 4, 22).

Ptolomais Hermiu o Claudi Ptolomeu, del segle II, grec, matemàtic, astrònom i geògraf, autor de diversos tractats; a nosaltres, ara ens interessa la seva geografia o *Geographias Hyphagesis*, on descriu, amb les coordenades corresponents, el litoral dels laietans (II, 6, 18), on esmenta:

Ailuron   18°   41° 45'

A través de Plini, ja deduïm la jerarquització de les nostres ciutats romanes. Mentre *Barcino* té el rang de *colonia*, *Iluro* i *Baetulo*, Plini, les denomina amb el confús nom d'*oppida*, però en ambdós casos els ciutadans gaudeixen de la ciutadania romana en virtut de la qual tenen la condició jurídica dels *cives romani*; per això, com a ciutadans de Roma, s'han d'inscriure en una de les seves trenta-cinc tribus, i els habitants d'*Iluro* ho feren a la Galeria, la mateixa d'August, i molt abans del decret de l'emperador Vespasià que concedia l'*ius latti* o *universae hispaniae* (Plini, H.N., III, 30) a tots els ciutadans lliures hispans.

2) L'epigrafia romana

Es tracta de documents que proporcionen una informació primària, ja que ens arriben sense cap mena d'adulteració. A través de l'epigrafia, coneixem molts aspectes de la vida romana, com noms i cognoms de molts personatges; comencem pels emperadors i les emperadrius, de càrrecs municipals i de l'exèrcit, denominació de tribus romanes, dates consulars, indicacions geogràfiques, dades religioses, tant de déus com de càrrecs sacerdotals, i algun ofici.

Les primeres dades conegudes sobre l'arqueologia ilurenca són del segle XVI, i corresponen a l'epigrafia sobre algunes ares trobades en l'àmbit del temple parroquial de Santa Maria, dades que s'aniran repetint i ampliant al llarg dels segles. Quan Emili Hübner (1834-1901) va realitzar el *corpus* de totes les inscripcions hispanes, a Mataró en va recollir només sis, que va enumerar des del 4.612 al 4.617;¹³ anys després, concretament entre el 1984 i el 2002, l'equip format per G. Fabre, M. Mayer i I. Rodà han posat al dia tota l'epigrafia catalana, publicant l'any 1984 sols la impresa sobre marbre, procedent del *territorium* d'*Iluro*, en total, cinquanta inscripcions. Pocs anys després, concretament el 2002, en un suplement, donen a conèixer tota la gamma d'inscripcions trobades, al marge ja de qualsevol suport, com blocs i plaques de marbre, de plom, ceràmica, tant del *latericio* o de rajoleria, com de *figulina* o feta a torn; en total, en comptabilitzen noranta-dues, és a dir, entre les unes i les altres, actualment es disposa d'un total de cent quaranta-dues; en els dos treballs, algunes són inscripcions senceres i altres són simples fragments.¹⁴

Fins avui dia, a Mataró s'han trobat dues làpides que facin referència explícita a la ciutat i als seus habitants. La primera, es tracta d'una làpida funerària, relacionada també amb el règim municipal de la ciutat, i fa referència a «L(ucius)·MARCIVS de la tribu GAL(eria)» que, entre d'altres càrrecs, va exercir de:

«II(duo)·VIR·ILVRONE·ET·II(duo)·VIR·QVINQVENNALIS·PRIMVS... i que als XXXVI (triginta sex)·IN PHRIGIA·DECESSIT» (C.I.L. 4616 i I.R.C. I, 1984, núm. 101).

Aquesta làpida va ser trobada l'any 1814 a la Riera de Mataró, davant de l'Ajuntament, mentre estaven fent unes obres de construcció, i va ser donada a conèixer per l'escolapi Josep Rius.¹⁵ Aquesta troballa va posar fi al debat sobre on calia situar la *Iluro* romana, ja que alguns estudiosos la ubicaven en diversos llocs que no eren Mataró.

Més recentment, a l'any 2000, va ser trobat a la plaça Xica, concretament a la botiga de La Confiança o de can Pinós, feta per l'arquitecte mataroní Josep Puig i Cadafalch, un fragment de làpida que fa referència, possiblement, a l'homenatge que el Consell dels decurions o *ordo decurionum* d'*Iluro*, equivalent al govern municipal, va fer a l'evergeta o mecenes que havia fet donacions per a la construcció de les termes de la ciutat (Can Xammar?):

«(PECVNI o ARE)A PRIVATA (BALINEVM PVB)LICVM·FECIT· (— IL)VRONENS(ium)...?» (I.R.C. V, 2002, núm. 215).

Ambdues làpides varen ser fetes en el període d'August, més o menys en el canvi d'era, quan la ciutat esdevingué *oppida civium romanorum*.

L'APAGADA INFORMATIVA ESCRITA

Després de Claudi Ptolomeu, cap més escrit conegut fins ara fa referència explícita a la *civitas* d'*Iluro*, ni per part d'autors clàssics, ni d'inscripcions epigràfiques, ni cap emissió monetària; no serà fins a l'any 949 que no es tornarà a visualitzar el seu nom, però ara no com a *Iluro*, sinó com a *Alarona*, i ho farà en un document donat a conèixer pel jesuïta arenyenc Fidel Fita, fet arran de la venda d'un terreny, en el text del qual hom pot llegir: «...In comitatum barquinonense, in maresma, in termin(ibus de **A**)larona, in villa velades...».¹⁶

La no existència d'escrits, de cap de les maneres vol dir que l'apagada informativa fos completa, ja que les fonts transmissores de l'existència d'un hàbitat són diverses, per la qual cosa l'acció antròpica es posa de manifest en molts aspectes amb testimonis tant directes com indirectes.

Con a testimonis directes, cal considerar, en primer lloc, l'arqueologia, és a dir, les restes que fan referència explícita a la cultura material; si el jaciment resta intacte, és una font primària de primera magnitud perquè no s'ha adulterat, per tant, es rep intacte i ens pot facilitar informació diversa sobre l'economia, com pot ser la producció i les relacions comercials (importació i exportació); sobre l'organització social, a través dels materials sumptuaris i els ordinaris i dels tipus d'enterrament; sobre l'alimentació, per les restes dels queviures; sobre la religió, mitjançant la troballa de llocs de culte o d'iconografia, etc. També ens ajuda a interpretar el passat a través de la possible fossilització d'elements, com poden ser, en alguns casos, els cadastres, les vies de comunicació; altres elements a tenir en compte per tal d'obtenir informació, poden ser la toponímia, l'antroponímia, les advocacions religioses, etc.

Hom disposa de fonts de caràcter general, que indubtablement afectaven també la vida del lloc objecte d'estudi, en el nostre cas d'*Iluro*, com és l'important llegat que ens han proporcionat els autors clàssics profans i cristians; la diversitat de textos referents a la legislació que han incidit a la vida jurídica, tant de llavors com la posterior, principalment del món cristià. Pel que a nosaltres ens va afectar, voldriem fer esment al *Codex Theodosianus*, recopilació feta per Teodosi II l'any 437 de les constitucions imperials promulgades des de l'any 312, moltes de les quals afectaren *Iluro*; sobre les disposicions que ens donen a entendre l'economia del baix imperi, a principis del segle IV, ens interessa l'edecte de preus, promulgat per Dioclecià l'any 301, d'on podem deduir quina era la situació econòmica aproximada de llavors. Una altra font d'informació, per exemple, va ser la propaganda política i tot el que se'n derivava, com els panegírics, els pamflets, etc.

En tractar-se de documentació abundant i diversa, que incideix en un cicle tancat com va ser l'ampli període romà, possibilita l'aplicació relativa de la contrastació de totes aquestes fonts per obtenir la màxima objectivitat i rigor en els seus resultats. Tot això ho diem per deixar clar que l'apagada informativa escrita sobre *Iluro*, produïda a partir del segle III i fins al X, es pot cobrir en part a través de les fonts no escrites i de caràcter general, encara que no amb la satisfacció que hom voldria.

Un gran pas endavant per al coneixement dels segles més foscos de la nostra ciutat romana, han estat els treballs realitzats aquests darrers anys pel Museu de Mataró, a través de la seva Àrea d'Intervenció Arqueològica, i que s'han plasmat amb la publicació dels treballs fets al llarg del *cardo maximus*¹⁷ i de les diverses fosses trobades dins el perímetre del que va ser la ciutat romana,¹⁸ amb les quals s'ha pogut donar testimoni de l'existència de la ciutat durant el llarg i fosc període de l'antiguitat tardana (segles IV-VII).

A partir d'aquests coneixements, sols ens queda per resoldre l'existència de la ciutat durant els segles VII-X, és a dir, fins quan tornem a recuperar la memòria històrica escrita, període que des del segle V o VI transformarà la denominació de la ciutat amb el nom d'*Alarona*, un procés que tot seguit procurarem aclarir.

L'EVOLUCIÓ D'UN TOPÒNIM

Amb els coneixements actuals, no és possible d'esbrinar l'evolució del topònim i precisar-ne el període exacte, en què la vocal terminal -o d'*Iluro* es va transformar en el sufix -ona d'*Alarona*. Només ens resta una via per aclarir-ho, mirar aquelles poblacions del nostre entorn més immediat que varen seguir un procés similar i que, pel seu protagonisme històric, són més conegudes durant el susdit període obscur que no pas *Iluro*; és el cas de les ciutats de *Tarrac-ona*, *Barcin-ona* i *Narb-ona*.

Existeix un cas paral·lel, el de *Baetulo*, després transformada en Badal-ona, però no podem seguir la seva evolució, ja que té les mateixes mancances que *Iluro*.

Tarrac-ona

Segle IV. Ausoni encara la denomina *Tarraco* (Ausoni, *ordo urbium nobilium*, XXXIII, XIII). Prudenci també l'esmenta amb la mateixa grafia, quan lloa el martiri del bisbe Fructuós i els seus dos diaques, Auguri i Elogi (Prudenci, *Peristephanon*, IV. 23 i VI, 1).

Segle V i següents. A principis d'aquest segle, en la correspondència de Consenci amb Agusti d'Hipona, al costat de *Tarraconem*, podem llegir *Tarraconae*, el plural de *Tarrac-ona* (Consenci, *Epistula* 11, 14); en el *Concilium Barcinonensium* de l'any 540, hi figura com assistent el metropolità de *Tarrac-ona*, i també en les actes dels concilis de Toledo durant els segles VI-VII.¹⁹

Del segle v és el *Martyrologium Hieronymianum* o primer martirologi de l'Església Romana, però el text correspon al segle vi; quan fa referència a la *passio de Fructuosi Augini et Eulogi diaconi*, es refereix a la ciutat de *Tarrac-ona*.

Barcin-ona

Segle iv. Prudenci, quan esmenta el martiri de Cugat, la denomina *Barchinon* (Prudenci, *Perist.* IV, 23).

Segle v. En el *Martyrologium Hieronymianum*, en referir-se a la *passio* de Cugat, passa a escriure el nom de la ciutat com a *Barcil-ona*. En el Concili de Barcelona de l'any 540, el bisbe ja figura com de *Barcin-ona*, igual que el de l'any 599 i en les actes dels concilis toledans.²⁰

Narb-ona

Segle iv. Ausoni la denomina *Narbo* (Ausoni, *or. ur. no.* xxiii, xix), i el mateix nom li dona Prudenci, quan es refereix al martiri de Pau (Prudenci, *Perist.* IV, 34).

Segle vi. A partir de les actes del III Concili de Toledo, el metropolità ja apareix com de *Narb-ona*.²¹

Amb aquests exemples, hom pot deduir que *Iluro* va seguir un procés similar al de les ciutats esmentades, és a dir, mantindrà la romanitat inicial del seu topònim fins al segle iv i en el transcurs del segle v o, a més tardar, del vi; en el llenguatge popular, i seguint una evolució generalitzada, es faria la modificació de la denominació per convertir-se en *Alar-ona*, fet que constata la seva existència en aquest període, tal com ho palesen les troballes arqueològiques.

CAP A UNA NOVA DENOMINACIÓ AMB UN NOU MODEL DE TERRITORI

A partir del segle ii, com ja queda dit, va desaparèixer la informació escrita sobre *Iluro*; des de llavors i fins al segle x, s'ha de recórrer a les altres fonts esmentades per resseguir el seu procés històric.

A partir del segle iii, a l'imperi, però principalment a les províncies occidentals, s'inicià un procés de canvi en moltes ciutats que es va traduir en un abandonament lent, però continuat, de les obligacions cíviques de les classes dirigents de les ciutats, que tendiren cada vegada més a ruralitzar-se potenciant les seves propietats o *fundus*.

Amb el temps, això va repercutir en un abandonament d'edificis i espais urbans; aquest fet va alarmar l'estat, per aquest motiu trobem disposicions orientades a refer els espais urbans. No s'ha d'oblidar que la ciutat era la base de l'edifici de l'imperi; així, trobem les disposicions promogudes per Arcadi i Honori, que es dirigeixen al *vicarius* d'Hispània, Macrobi, i li ordenen el reaprofitament de materials procedents dels elements abandonats de les ciutats per tal de refer o millorar el que calgués (*Cod.*

Theod. XVI, 10, 15). Aquest fet s'evidencia a *Iluro*, amb la reparació feta en aquesta època de la claveguera principal de la ciutat, concretament la del *cardo maximus*, en la recolzada del carrer d'en Pujol, on es varen espoliar diversos elements arquitectònics dels antics edificis enrunats per reparar-ne la coberta.²²

A finals del segle v o principis del vi, es va produir l'amortització del *cardo maximus* i algunes altres zones de la ciutat, i s'anivellaren diversos espais; sembla que es va produir un desplaçament de la població devers el nord de la ciutat, per on discorria la via del *decumanus maximus* i on hi havia hagut possiblement el *forum*, reconvertit després en magatzem i, més tard, en zona necrològica, a l'entorn del temple paleocristià o d'un *martyrium*; amb aquests canvis, s'alterà l'esquema de la ciutat ortogonal de l'època republicana altoimperial. Aquest procés, on s'evidencia més és amb la colmatació de les fosses o escombreres, on han aparegut els materials més tardans, és a dir, els que pertanyen al segle vi o a la primera meitat del segle vii.

A través d'aquests materials, que corresponen a l'última etapa de la cultura material romana present a *Iluro* com la vaixel·la fina, com ara la formada per les últimes produccions de la ceràmica de terra sigil·lata africana del tipus D (TSA D), hom dedueix la persistència d'una classe social superior que la utilitzava; la seva existència ens ve ratificada amb els enterraments més sumptuosos de la mateixa època, com el que abans hem esmentat, de la façana de l'església de Santa Maria, amb una lauda amb crismó.

La troballa de nombroses àmfores ens informa que *Iluro* encara estava present dins els circuits comercials de la Mediterrània; aquestes àmfores procedien de l'Orient, d'*Ebussos* (Eivissa), del sud d'Hispania, però, sobretot, de l'Àfrica Proconsular, la Bizacena i, en menor quantitat, de la Tripolitània.

Per a l'investigador actual, la presència de la TSA D i de les àmfores és el testimoni més ben documentat que disposem en aquests moments; per tant, sense cap dubte, el que ens permet fer un seguiment bastant acurat d'aquesta darrera fase de la ciutat romana, és el fòssil director dels registres arqueològics d'aquest període (vegeu l'apèndix).

Les relacions entre la ciutat i les *villae*, durant l'antiguitat tardana, no foren tan estretes com abans, ja que les explotacions agràries s'havien anat reduint pels efectes de la concentració de la propietat en mans dels grans terratinents, així, els *fundus* persistents, gaudien d'un alt grau d'autosuficiència, en detriment de l'economia urbana. En molts dels seus àmbits s'observa, fins i tot, l'existència d'esglésies i necròpolis. També disposaven de molts equipaments industrials, com forns per a la fabricació dels seus propis estris agrícoles, i dels elements necessaris per a l'elaboració del pa, l'oli i el vi i, en molts casos, també de terrisseries o *figlinae*, tant per a la fabricació de ceràmica d'ús comú com per als rajols o *lateris*, les teules planes o *tegulae* o les acanalades o *imbricis*, materials utilitzats per a la construcció o renovació de les pròpies dependències, tant residencials com agrícoles.

Iluro/Alarona gravitaria a l'entorn de Barcelona, lloc on s'allotjaria el poder civil i eclesiàstic; el seu lideratge anirà paral·lel amb el declivi de Tarragona, que es reduirà urbanísticament cap a la zona de l'antiga representació provincial.

Les troballes arqueològiques ens donen a entendre que *Iluro* es va mantenir tant en el baix imperi com després, durant el reialme visigot de Tolosa i de Toledo, i no deixava de ser una població bàsicament hispanoromana, ja que podem afirmar que la cultura material present fins al segle VII sempre va ser la romana. També cal dir que la nova ideologia que es va imposar del cristianisme, va ser la catòlica romana;²³ pel que fa referència a la llengua principal, no cal dir que era la llatina, és a dir, la dels romans; el dret que regulava la convivència entre els ciutadans continuava sent el romà.

Cal tenir present que les immigracions germàniques del segle V, pràcticament no varen tenir cap influència en el nord-est peninsular; les de l'any 409 (alans, sueus i vàndals asdings i silings) van penetrar a la península pels passos occidentals dels Pirineus. La Tarraconense, per la seva part, es va mantenir província romana fins a l'any 472, i fou llavors incorporada pels visigots al regne de Tolosa, que era el poble germànic més romanitzat. A més, el poble visigot no va traspasar els Pirineus, amb caràcter d'assentar-se, fins a l'any 507, després de la desfeta de Vouillé i la consegüent pèrdua del regne tolosà, la seva població, en comparació amb els hispanoromans, més aviat era escassa, i es va establir, principalment, en la vall del Duero, sense a penes incidir en la demografia de la tarraconense litoral.

Tot s'alterà a partir de les conquestes àrab-berbers de principis del segle VIII; és des de llavors que es perd el rastre d'*Iluro/Alarona*, el seu nom no es recupera fins al segle X i l'arqueologia, fins avui dia, és més aviat escassa i imprecisa. Cal pensar que ens falta estudiar millor, possiblement, la ceràmica ordinària grisa o de cuina, present en la darrera etapa de la romanitat i en l'alta edat mitjana, però cal avançar més en el seu coneixement. No obstant això, sobre aquest període tan fosc, podem fer algunes consideracions.

Els conqueridors àrab-berbers, quan varen arribar als Pirineus, penetraren a la Gàl·lia, on, l'any 732, foren derrotats a Poitiers. Es tractava d'un exèrcit que no anava acompanyat d'efectius civils per colonitzar, per això s'ha de descartar, de moment, la colonització al nord del riu Llobregat.

És obvi que el nord del riu Llobregat, durant bastant de temps, es va convertir en una zona inestable, propensa a les ràtzies, on l'objectiu seria el botí cercat per tots els grups militars de l'època i les víctimes serien, en principi, els establiments rurals, fet que obligaria molta gent a cercar refugi en el *saltus*. Per la seva banda, les ciutats es despoblarien tant per la inseguretat, com també per les epidèmies, moltes generades per l'abandó del sanejament dels temps romans. Els valis, o governadors musulmans, amb els seus acompanyaments, es mantindrien a les ciutats fortificades, com Narbona, Girona i Barcelona.

L'única estructura que es mantindria vigent de la població hispanoromana seria l'Església, que faria d'interlocutora entre l'escassa població i el poder àrab-berbers.

Finalment, l'any 795 els carolingis varen ocupar Girona i el 801 Barcelona, i constituïren la província més meridional del nou imperi, la Marca Hispànica o terra de frontera, amb la qual es va crear una frontera definida i estable, durant molts anys, al sud immediat del riu Llobregat.

Per a *Alarona* i els altres pobles del nord del Llobregat, això va representar un canvi notable, però pràcticament sense retorn al passat hispanoromà, i l'únic nexa va ser possiblement l'Església. Cal suposar que *Alarona* es mantenia en un nucli petit, a l'entorn del temple parroquial i de la seva necròpoli, com sembla palesar-ho el document de l'any 949, però amb una fragmentació de la població en diversos nuclis, com Mata, Valldeix, Traià, etc. que van apareixent en la toponímia del territori, segons la documentació d'aquest període.

És obvi que amb els carolingis es reorganitza el territori; com a màxima autoritat civil i militar s'instaura el *comes* o comte, que s'instal·la a Barcelona, on també es manté l'autoritat eclesiàstica del bisbe, però ara sota la dependència del metropolità de Narbona, no del tradicional de Tarragona, que es troba en l'àmbit musulmà.

L'estabilitat dels carolingis va comportar la reocupació de les terres del pla o antic *ager*, més fèrtils que les de la muntanya o *saltus*, on part de la població s'havia establert. L'ocupació del pla es va fer en caràcter d'*aprisio*, per anar-se transformant després en aous, i aixecaren simples cases de pagès a redós de les noves esglésies i dels castells que van apareixent. Cal suposar que tota aquesta activitat es faria a partir de moltes de les *villae*, les runes de les quals es mantindrien dempeus al llarg de la franja litoral.

L'antiga jurisdicció de la *civitas* d'*Iluro*, és a dir, ciutat i territori, amb la nova organització va desaparèixer; l'Església, se la van repartir entre els bisbats de Girona i de Barcelona, s'establiren les fites divisòries a la riera de Caldes, i el poder civil va fer el mateix, amb un repartiment entre els senyors feudals dels castells de Burriac o Sant Vicenç, el de Mata i el de Dosrius, mentre que el nord de la riera de Caldes passava a la jurisdicció del comtat de Girona i del vescomtat dels Cabrera.²⁴ Del castell de Mata depenen les parròquies de Santa Maria d'*Alarona*, amb les seves sufragànies de Sant Martí de Mata i de Sant Andreu de Llavaneres.

Com ja hem dit, en la documentació de voltants de canvi de mil·lenni, apareixeran noves unitats veïnals del que serà Mataró.

L'any 928, en un document que fa referència a la venda d'una vinya, apareix l'actual veïnat de Traià: «...in termino de Triciliano...». En un altre de l'any 949, junt amb l'esment d'*Alarona*, apareix l'actual de Valldeix: «... in Villa Valades...». I en un tercer document de l'any 963 apareix Mata, que es fondrà amb *Alarona*, per formar l'actual topònim de Mataró: «... in termino de Mata...».

L'any 1008, es fa el primer esment de l'actual parròquia de Santa Maria, i es torna a esmentar el veïnat de Mata: «... in maritima vel in termino de Mata, in apendicio de Parrochiam Sancte Marie, qui dicunt Civitas Fracta...». Aquesta denominació de *Civitas Fracta* es repeteix l'any 1024: «... Sancte Mariae de Civitas Fracta qui dicitur Alarona...»

La presència de *Civitas Fracta*, en un principi va fer pensar que equivalia a ciutat destruïda, és a dir, era la confirmació de la destrucció de la ciutat d'*Iluro/Alarona*, però actualment hi ha unanimitat entre els investigadors a creure que el seu significat volia dir *civitas* o ciutat-territori de tradició romana, i *Fracta* repartida, no destruïda, fent distinció entre la parroquial de Santa Maria, situada a *Alarona* i la seva sufragània de Mata, dins l'àmbit immediat del castell situat en el veïnat del mateix nom.

No cal dir que la fusió i posterior evolució dels topònims de Mata i *Alarona*, va donar lloc, tal com ja hem dit, a l'origen de l'actual nom de Mataró.²⁵ També cal assenyalar que en aquesta documentació que es genera entre els anys 878 i 1008, apareixen molts topònims i parròquies que deriven de la nova reorganització de l'antic territori d'*Iluro*, i que són l'origen de molts dels pobles actuals del Maresme.²⁶

Igualment, que en el període romà, l'evolució social, política i econòmica de la Marca Hispànica, després Catalunya, va derivar cap a la concentració de la propietat, i la posà en mans, principalment, de l'Església i de l'aristocràcia, tal com era habitual en les estructures de règim feudal, característiques de l'edat mitja.

Joan Bonamusa i Roura

NOTES

- 1.- JOAN BONAMUSA, «L'arqueologia a Catalunya durant la república i el franquisme (1931-1975)», *Jornades d'Historiografia celebrades a Mataró els dies 24 i 25 d'octubre de 2002*, en l'Homenatge a Marià Ribas i Bertran (1902-1906) en el centenari del seu naixement, i «La investigació arqueològica al Maresme», *Actes*. Patronat Municipal de Cultura / Museu Municipal de Mataró (2003), 125-139.
- 2.- Llavors es van localitzar vuit sepultures senceres; destaca la que estava recoberta amb una lauda decorada amb el monograma constantinià del crismó. L'autor de la troballa, Marià Ribas, per analogies correctes, va donar una cronologia del segle VI. MARIÀ RIBAS I BERTRAN, *Els orígens de Mataró*. Premi Iluro 1963 (Mataró 1964), 105-111.
- 3.- Un resum i comentaris de la iconografia paleocristiana, a JOAN BONAMUSA, «Els orígens del cristianisme a *Iluro* (Mataró)», *XXI Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria / Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2005).

- 4.- És una qüestió que ocupa i preocupa actualment molts investigadors; és evident que els registres arqueològics d'arreu, consultats fins ara, donen el segle VII com a final de la presència de materials romans.
RAMON JÀRREGA, «Las cerámicas de importación en el nordeste de la Tarraconense durante los siglos VI y VII d.C. Aproximación general», *V Reunión d'Arqueología Hispánica* (Cartagena, abril 1999), 485-497. L'autor considera que qui va fallar va ser l'oferta, no la demanda. Sobre la ruptura, vegeu també H. PIRENNE, «Mahoma y Carlomagno», Alianza Universidad (Madrid 2005); E. MANZANO, «Conclusiones. La cerámica de los siglos oscuros», *Actas del II Simposio de Arqueología* (Mèrida 2001), 551-557; i M. McCORMICK, «Orígenes de la economía europea», *Crítica* (Barcelona 2005).
- 5.- En relació amb la fase final de la cultura material romana a Iluro, vegeu XAVIER CELA, VÍCTOR REVILLA, «La transició del *municipium* d'Iluro a Alarona. Cultura material i transformacions d'un espai urbà entre els segles V i VII dC», *Laietania*, núm. 15 (Museu de Mataró 2004). Cal dir que amb anterioritat se'n tenien indicis, però no d'una manera tan sòlida com després del treball esmentat. Hi ha diversos treballs sobre aquest període, fets per Ramon Jàrrega, Joan Francesc Clariana, Marta Prevosti, Hug de Palou, Ramon Coll, etc., tant de la ciutat com del territori, però nosaltres ens centrarem en el que varen realitzar Ramon Jàrrega i Joan Francesc Clariana, «Aportación al estudio de la ciudad romana de Iluro/Alarona (Mataró) durante la Antigüedad Tardía», *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol. II (Tarragona 1994), 220-223, que els resumeix tots pel que fa a resultats cronològics. De caràcter general, vegeu JOSEP M. GURT, «Transformaciones en el tejido de las ciudades hispanas durante la Antigüedad Tardía: dinámicas urbanas», *Zephyrus*, núms. 53-54 (Universidad de Salamanca 2000-2001), 443-471.
- 6.- Document publicat per J.M. Pellicer en l'apèndix documental de l'obra *Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense, región layetana* (Mataró 1887), 489-491; a ACB, *Liber Antiquitatum* I, núm. 2, folis 1d-2c.
- 7.- Es tracta d'un document fet arran de la venda d'un terreny. Publicat per FIDEL FITA, escolapi, «La ciudad de Alarona (Mataró) a mediados del siglo X», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. 41 (Madrid), 347-348.
- 8.- Sobre can Benet, no s'ha publicat encara el treball de l'excavació; no obstant això, sobre els mosaics, consultar JOAN BONAMUSA, «La decoració musiva de la *domus* de Can Benet (Cabrera de Mar, El Maresme)», *XX Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria/Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2004), 45-58.
- 9.- ALBERT MARTÍN, «El conjunt arqueològic de ca l'Arnau (Cabrera de Mar, Maresme)», *Tribuna d'Arqueologia*, 1998-1999. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Barcelona 2002), 211-228.
- 10.- LEANDRE VILLARONGA, «Les seques ibèriques catalanes: una síntesi», *Fonaments*, núm. 3. Curial (Barcelona 1982), 135-183.
- 11.- J. GARCÍA, A. MARTÍN, X. CELA, «Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (*Hispania Tarraconensis*)», *Empúries*, núm. 52. Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona 2000), 29-54.
- 12.- CARLES MARTÍ, «Las monedas y el yacimiento romano republicano de ca l'Arnau/can Mateu (Cabrera de Mar. Barcelona)», *Encuentro Peninsular de Numismática Antigua* (Madrid 2003). En premsa.

- 13.- L'Acadèmia de Berlín va encarregar a Emili Hübner, epigrafista alemany, l'elaboració d'un *corpus* de tota l'epigrafia hispana coneguda fins llavors, entre elles la de Mataró, concretament les ares dedicades als déus i deesses Juno, Mercuri, Silvà i Bono Event, a més, el pedestal dedicat a C. Marius i la làpida funerària de L. Marcius.
- 14.- Aquest treball consta de cinc volums, i fan referència al territori d'Iluro el volum I (1984) i el V (2002). G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions Romaines de Catalogne* = IRC. Publicació feta sota els auspicis de l'Institut d'Estudis Catalans, el Centre Pierre Paris i la Universitat Autònoma de Barcelona. Diffusion de Boccard. París.
- 15.- JOSEP RIUS, escolapi, *La gloria de Iluro. Tragedia en honor de les SS. VV. Y MM. Juliana y Semproniana, hermanas, hijas de la ciudad de Mataró, antigua Iluro* (Barcelona 1834), 127.
- 16.- FIDEL FITA, «La ciudad de Alarona...», 347-348.
- 17.- L'àrea del *cardo maximus* s'ha resseguit de manera intermitent en uns 500 metres, i ha permès aixecar per primera vegada una aproximació del plànol de la ciutat romana de l'alt imperi; les excavacions varen transcórrer entre els anys 1981 i 2000, i van permetre d'adquirir un coneixement de la ciutat fins a principis del segle VI. J.A. CERDÀ, J. GARCIA, C. MARTÍ, J. PUJOL, J. PERA i V. REVILLA, «El *Cardo Maximus* de la ciutat romana d'Iluro (*Hispania Tarraconensis*)», *Laietania*, núm. 10, tres volums. Museu de Mataró (1997).
- 18.- CELA i REVILLA, «La transició del *municipium* d'Iluro».
- 19.- Un resum dels Concilis de Toledo es poden consultar a ROBERTO GROSSE, *Fontes Hispaniae Antiquae*, fascicle VIII. Universitat de Barcelona (1959).
- 20.- GROSSE, *Fontes Hispaniae Antiquae*.
- 21.- GROSSE, *Fontes Hispaniae Antiquae*.
- 22.- J.A. CERDÀ *et alii* 1997, vol. 1, p. 111, i vol. II, pp. 214-226. Aquests fets eren bastant generalitzats. JOSEP Mª GURT, «Transformaciones en el tejido de las ciudades hispanas durante la Antigüedad Tardía: dinámicas urbanas», *Zephyrus*, núms. 53-54. Universidad de Salamanca (2000-2001), 443-471.
- 23.- Sobre la implantació del cristianisme a Iluro, vegeu JOAN BONAMUSA, «Els orígens del cristianisme a Iluro (Mataró)», *XXI Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria / Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2005).
- 24.- Sobre el període fosc d'Alarona, vegeu JOAN BONAMUSA, «La *civitas* de Iluro (Mataró, Barcelona) en la Antigüedad Tardía (siglos IV-VII)». Treball d'investigació corresponent al curs de DEA. Inèdit.
- 25.- Són diversos els autors que han tractat el tema de l'origen medieval de la ciutat de Mataró. Per a aquest treball, hem utilitzat els següents:
FRANCESCH CARRERAS, «Argentona Històrica», *La Renaixensa*, doc. núm. 1. (Barcelona 1891); LLUÍS FERRER, *Mataró a l'edat mitjana*, Balmasiana (Barcelona 1968), 5. CORAL CUADRADA, *El Maresme medieval: Hàbitat, economia i societat, segles x-xiv*. Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 1988), 82-86. JOAQUIM GRAUPERA, *La capella pre-romànica de Sant Jaume de Traià (Argentona, El Maresme)*. Museu de Mataró/Grup d'Amics de l'Art Romànic (Mataró 1989), 16-17. JOAQUIM LLOVET, *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 2000), 35-38; i JOSEP ANTONI CERDÀ i ESTHER GURRI, «Continuïtats i canvis a la vila d'Alarona

(Mataró) a l'alta edat mitjana», *Actes I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya*, ACRAM, 100-102.

- 26.- Cal ressaltar el treball de Joaquim Graupera, «L'organització de l'espai i models de poblament del Baix Maresme durant l'Edat Mitjana», *Actes de les II Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme*. Grup d'Història del Casal (Mataró 2003), 23-40, on recull tots els esments toponímics i parroquials coneguts fins ara, documentats entre els anys 878 i 1008, que apareixeran amb motiu de la reorganització carolíngia del territori, i «L'arquitectura religiosa preromànica i romànica en el Baix Maresme», dos volums (Argentona).

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD a Atlante, «Ceramica africana», *Enciclopedia dell'Arte Antica*, vol. 1 (Roma 1981).
- BONIFAY, Michel, «Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique», *BAR International Series* 1301 (Oxford 2004).
- CELA, Xavier i REVILLA, Victor, «La transició del *municipium* d'Iluro a Alarona (Mataró). Cultura material i transformacions d'un espai urbà entre els segles v i vii dC», *Laietania*, núm. 15. Museu de Mataró (Mataró 2004).
- CERDÀ, J.A., GARCÍA, J., MARTÍ, C., PUJOL, J., PERA, J. i REVILLA, V., «El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Iluro (*Hispania Tarraconensis*)», *Laietania*, núm. 10, tres vols. Museu de Mataró (Mataró 1997).
- CLARIANA, Joan Francesc i JÀRREGA, Ramon, «Aportación al conocimiento de unas estructuras arquitectónicas tardorromanas del yacimiento arqueológico de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona)», *Archivo Español de Arqueología*, núm. 63 (Madrid 1990), 330-344.
- «Estudi de la fase baix imperial de la vil·la romana de Torre Llauder (Mataró, El Maresme). Les ceràmiques», *Laietania*, 9. Museu de Mataró (Mataró 1994), 253-289.
- FULFORD, M.G. i PEACOCK, D.P.S. *Excavations at Carthage. The British Mission*, vol. 1.2. University of Sheffield (1984).
- HAYES, J.W. «Late Roman Pottery», *The British School at Rome* (London 1972).
- «A Supplement to Late Roman Pottery», *The British School at Rome* (London 1980).
- JÀRREGA, Ramon, «Las cerámicas de importación en el nordeste de la Tarraconense durante los siglos vi y vii dC. Aproximación general», *Actas V Reunión de Arqueología Cristiana Hispánica*, Cartagena, abril 1998. IEC i UB (Barcelona 2000).
- JÀRREGA, Ramon i CLARIANA, Joan Francesc, «Aportación al estudio de la ciudad romana de Iluro/Alarona (Mataró) durante la Antigüedad Tardía», *Actes XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, Tarragona 5-11/9/1993. CSIC i IEC (Tarragona 1994), 220-223.
- «Aportaciones al conocimiento de la fase tardoantigua de la villa romana de Caputxins (Mataró)», *Actes IV Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispánica*, 28-30 setembre / 1-2 d'octubre de 1992. IEC, UB i Universidade Nova de Lisboa (Barcelona 1995).

- KEAY, S.J. «Late roman amphorae in the western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence», *BAR International Series* 196, dos vols. (Oxford 1984).
- REMOLÀ, J. A. *Las ánforas tardo-antiguas en Tarraco (Hispania Tarraconensis). Siglos IV-VII* (Barcelona 2000).
- REYNOLDS, P. «Trade in the Western Mediterranean, A.D. 400-700. The ceramic evidence», *British Archaeological Reports* 604 (Oxford 1995).

– APÈNDIX –

Com queda dit, l'apagada dels textos sobre *Iluro/Alarona* durant els segles III-X ens queda, en part, resolt, amb la presència de l'*instrumentum domesticum*, particularment amb peces de ceràmica, per una part, les de taula i cuina i, per altra, les de transport i magatzematge.

La ceràmica documentada present a *Iluro/Alarona* ens il·lustra objectivament sobre tot el període de l'antiguitat tardana, és a dir, dels segles III al VII, però ens deixa un buit entre els segles VIII i X, període en el qual hi ha present la ceràmica grisa ordinària de cuina, de molt llarga tradició, ja que es troba tant en els estrats de l'antiguitat tardana com en els de la baixa edat mitja. Però fins al moment present ens manquen jaciments arqueològics on els segles VIII-X estiguin molt ben representats per extreure la informació que hom cerca sobre aquest període tan confós.

Tota la ceràmica romana tardana, en general, ha estat estudiada, però alguns tipus, com ja hem dit, ho estan molt més; és el cas de la TSA D i de les àmfores. El seu acurat coneixement ha fet que exerceixin de fòssils directors de la majoria de les excavacions que s'han fet en els jaciments tardans de les nostres contrades, la qual cosa ha permès contrastar les fàcies culturals i econòmiques i, en conseqüència, la seva cronologia en aquest territori, on es trobava la nostra ciutat, llavors d'*Alarona*. Sobre aquestes ceràmiques, tant de taula com d'àmfores, hem utilitzat els treballs d'HAYES 1972 i 1980; KEAY 1980; AADD, *Atlante* 1981 i BONIFAY 2004. Tots aquests raonaments ens porten a fer un valoració monogràfica d'ambdues tipologies, per tal d'aplicar la seva informació a *Alarona*, concretament pel que fa referència als segles VI-VII.

Ceràmica Terra Sigil·lata D (TSA D)

Es tracta d'una vaixel·la fina, d'importació, procedent de l'Àfrica Proconsular (actual Tunísia), utilitzada per les classes benestants, fet que indica l'existència d'una estratigrafia social. La seva difusió es va iniciar en el segle IV i perdurà fins al segle VII. Diverses sèries s'oferien decorades, algunes peces amb creus i crismons per a usos litúrgics (Fig. 1, 3).

La forma Hayes 61, amb les seves variants, és la que es troba més freqüentment en les excavacions ilurenques tardanes; la seva producció està detectada entre els segles IV-V,

però persisteix, en forma residual, fins al segle VI, junt amb les produccions pròpies d'aquesta època, com les Hayes 91A i B, 93, 94 i 104A, entre altres, període d'amortització del *cardo maximus* i de la ciutat ortogonal. En el segle VII perduren peces de dilatada producció i alguna escassa forma nova, amb les quals es va posar punt final a l'oferta d'aquests productes i a la seva desaparició definitiva del mercat i de la cultura material romana.

En aquest període de la primera meitat del segle VII, és quan apareixen els abocadors o fosses, on els arqueòlegs moderns han recollit, a més de tot el material residual de segles anteriors, les restes de les darreres produccions d'aquesta ceràmica, que, amb la seva presència, evidencia els circuits comercials que s'han mantingut al llarg de molts segles entre les diferents ribes de la Mediterrània.

D'acord amb la cronologia d'Hayes, a través de la TSA D, podem establir el sostre cronològic de la cultura material romana present en el territori d'*Iluro/Alarona*, informació que es desprèn de la TSA D, exhumada concretament de les formes:

- Hayes 91C, a més d'aparèixer en les fosses, també està present en el *cardo maximus* (CELA i REVILLA 2004, 182, lám. 70, 1), a can Modolell de Cabrera de Mar (CLARIANA i JÀRREGA 1990, 336), torre Llauder, etc. Període de producció entre els anys 530-600 (Fig. 1, 1).

- Hayes 91D, s'ha exhumat en les fosses (CELA i REVILLA 2004, 269, lám. 118, 9), i també ha aparegut en el solar ilurenc, concretament a la plaça Gran (JÀRREGA i CLARIANA 1994, vol. II, 221-222); correspon als anys 600-650 (Fig. 1, 2).

- Hayes 99, que reproduïm en la taula amb simbologia cristiana, possiblement correspon a la variant A, però la destaquem pel crismò; va aparèixer en una fossa (CELA i REVILLA 2004, 269, lám. 118, 11), i també s'ha exhumat a can Modolell (CLARIANA i JÀRREGA 1990, 336). Període des de l'any 510 al 580-620 (Fig. 1, 3).

- Hayes 101, s'ha exhumat en una fossa (CELA i REVILLA 2004, 226, lám. 96, 40). Es fabricava a finals del segle VI i a principis del segle VII (Fig. 1, 4).

- Hayes 104A, ha aparegut en el *cardo maximus* i en les fosses (CELA i REVILLA 2004, 269, lám. 118, 3). Es produïa entre els anys 530-580 (Fig. 1, 5).

- Hayes 104B, fragment exhumat en les excavacions realitzades al carrer de les Espenyas, cantonada carrer de La Palma (JÀRREGA i CLARIANA 1994, vol. II, 221-222). Fabricada entre els anys 570-600 (Fig. 1, 6).

- Hayes 104C, procedeix del carrer de les Espenyas/Palma (JÀRREGA i CLARIANA 1994, vol. II, 221-222), i s'ha trobat també en la vil·la de can Sentromà de Tiana (JÀRREGA 1998, 471). Sèrie fabricada entre els anys 550-625 (Fig. 1, 7).

- Hayes 105, un fragment amorf que ha aparegut en una fossa (CELA i REVILLA 2004, 372, fig. 39). Forma manufacturada entre els anys 580/600-660.

- Hayes 109, un fragment trobat en una fossa (CELA i REVILLA 2004, 269, lám. 118, 4). Es produïa entre els anys 580/600-650 (Fig. 1, 8).

- Hayes 110, un fragment exhumat en una fossa del carrer de La Palma (CELA i REVILLA 2004, 304, lám. 140, 19). Fabricada entre els anys 550-650 (Fig. 1, 9), va aparèixer junt amb materials amb sostre cronològic del segle VII, com Hayes 91C i D i àmfora Keay LVA.LXII, Remolà B i K. LIII/LRA1.

Les àmfores tardanes

Són els recipients més significatius per avaluar els fluxos comercials durant l'antiguitat tardana. A través de les àmfores aparegudes en el *cardo maximus*, els abocadors o fosses i en el territori en general, es pot precisar, d'acord amb les tipologies i llur cronologia establerta per Keay (KEAY 1984) la seva presència i, en conseqüència, la seva procedència, així com la dels productes que transportaven.

Les àmfores exhumades en l'àmbit d'*Iluro/Alarona*, corresponents als segles VI-VII, es poden agrupar en funció de la seva procedència:

Àfrica Proconsularis i Bizacena

És l'àrea amb la qual la província *Tarraconensis* va mantenir uns contactes més fluïts, tant comercials com ideològics.

- Keay XXVI, amforeta de mida petita. Keay la situa a qualsevol lloc, i es coneix amb la denominació d'*spathaion*; a *Iluro*, ha aparegut en la vil·la de Torre Llauder i també en el *cardo maximus*; s'acostuma a exhumar en contextos tardans, concretament dels segles VI-VII (CLARIANA i JÀRREGA 1994, 264, fig. 20,1; CERDÀ *et alii* 1997, vol. I, 93; JÀRREGA 2000, 472) (Fig. 3, 2).

- Keay XXVIIB (del segle IV fins al segle VI).

- Keay XXXVA-B, se l'ha trobat en les fosses i en el santuari mitraic de can Modolell (Cabrera de Mar). Es produeix en el segle V, però també se la troba en contextos del segle VI.

- Keay XXXVIA-B, va començar a fabricar-se en el segle V, i perdurà fins a la meitat del segle VI. També ha aparegut a can Modolell.

- Keay LVA-B és una de les que ens ha proporcionat, fins al present, més individus, un total de quaranta-dos. La seva producció inicial se situa a finals del segle V i perdura fins a finals del VI, però s'ha de tenir en compte que en el context on s'ha exhumat han aparegut produccions molt tardanes, com per exemple la TSA D Hayes 91D o l'àmfora Keay LIII/LRA 1, fet que s'ajusta a la posició de Jàrrega, quan diu que es pot perllongar el seu sostre cronològic fins a principis del segle VII (JÀRREGA 2000, 472; CELA i REVILLA 2004, 299, lám. 149, núm. 117) (Fig. 2, 2).

- Keay LVIB, àmfora característica del segle VI, va aparèixer en una bossa cronològicament molt ben definida, al carrer de les Espenyas cantonada al carrer de la Palma de Mataró, amb cronologia de la segona meitat del segle VI (JÀRREGA i CLARIANA 1994, 222).

- Keay LVIIB, es fabrica a partir de la meitat del segle VI i pot perdurar, segons Jàrrega, fins al segle VII, cosa que ens ve avalada per la seva convivència, en les fosses,

amb l'Hayes 91C-D o la Keay LXI i LXII, etc. Ha aparegut en les fosses d'*Iluro* i a can Modolell (CELA i REVILLA 2004, 218, lám. 102, núm. 158) (Fig. 2, 4).

- Keay XLI va aparèixer en la meitat del segle v; diversos investigadors, entre ells, Jàrrrega (JÀRREGA 2000, 472) i Reynolds (REYNOLDS 1995, 59-90) perllonguen la seva forquilla cronològica fins a principis del segle VII. Ha aparegut en la vil·la de Caputxins de Mataró i en la de Torre Llauder (KEAY 1984, 307, núm. 1) (Fig. 2, 6).

- Keay LXII, amb variants diverses, és la que ens ha proporcionat, en les fosses, el mostrarí més nombrós i més ampli, vuitanta-sis fragments de la variant A, deu de la B i, en menor quantitat, les denominades amb la nomenclatura D, E, G, K, Q i V. Es coneix com a àmfora vàndala i es troba amb més abundància en la costa catalana, igualment a *Iluro*. Segons Keay, va iniciar la seva producció a mitjan segle v, serà l'envàs del segle VI; Jàrrrega (JÀRREGA 2000, p. 472), recolzant-se en registres arqueològics, situa el seu final en la primera meitat del segle VII, igual que Reynolds (REYNOLDS 1995, 59). És una àmfora que també es troba present en les *villae* de Torre Llauder i Caputxins (CELA i REVILLA 2004, 190, làms. 88, núm. 68A, lám. 89, núm. 70Q) (Fig. 2, 1 i 3).

- Keay LXXXV, àmfora que estava en circulació en el segle VI. S'ha exhumat en els Caputxins de Mataró (JÀRREGA i CLARIANA 1995, 119).

- Cartago 58, àmfora que s'ha localitzat en estrats de mitjan segle VI, però en diversos llocs s'ha exhumat en nivells de mitjan i segona meitat segle VII, com és el cas de Tarragona. A *Iluro*, ha aparegut en les fosses (FULFORD i PEACOCK 1984, 133, fig. 41, núms. 84-6; REMOLÀ 2000, 161, fig. 46, 6; CELA i REVILLA 2004, 188, lám. 79, núm. 75) (Fig. 2, 5).

Tripolitana

S'ha exhumat un sol exemplar en el *cardo maximus*; es tracta d'una Keay XI/Tripolitana III, del segle IV.

Sud-hispàniques

Procedeixen dels àmbits territorials de:

- Vall del Guadalquivir
- Keay XIII A-D, XIX A-C i XXIII, es varen fabricar fins al segle V.
- Litoral de la Bètica i de la Lusitània
- Keay XVI A-C, del segle III.

Orient

- Keay LIII/LRA 1, s'han exhumat vint-i-dos fragments; és una àmfora globular del segle VI, però la seva variant tardana és freqüent en contextos de la primera meitat del segle VII. A Tarragona, ha aparegut en estrats formats entre els anys 600-650 (REMOLÀ 2000, 61; CELA i REVILLA 2004, 255, lám. 128, núm. 144) (Fig. 3, 1).

- Keay LIVB, procedeix de les fosses, i va estar en el mercat des de mitjan segle IV fins al segle VI.

- Keay LXV/LRA2, del segle VI. Només ha aparegut en el *cardo maximus*.

- Keay LXXII, va perdurar fins a principis del segle VII, i ha aparegut en una fossa amb un context on figuren materials característics de cronologia tardana, com l'Hayes 91C-D i Keay LIII/LRA 1 (CELA i REVILLA 2004, 220, fig. 16) (Fig. 3, 3). Es tracta d'una tipologia que serà plagiada per tallers d'*Ebusus* (fig. 2 de la taula de Keay) i locals de la Tarraconense (fig. 5 de la taula de Keay).

Ebusus

Produccions que persistiren fins al segle VII.

- Keay LXXII, fig. 2, de forma globular, s'han comptabilitzat seixanta individus. Va ser utilitzada fins a principis del segle VII. S'ha exhumat en les fosses, amb un context cronològic tardà, coincidint temporalment amb aquest tipus d'àmfora (CELA i REVILLA 2004, 218, lám. 101, núm. 130).

- Keay LXXIX, és un tipus d'àmfora gerra, decorada amb cercles i espigues incises, que procedeix de les fosses, però també està present a can Modolell. Sembla que es va utilitzar fins a la primera meitat del segle VII, la qual cosa ens ve avalada per la troballa, en el mateix context, de fragments d'Hayes 91C-D i K.LIII/LRA 1, també de cronologia tardana (CELA i REVILLA 2004, 218, lám. 101, núm. 138) (Fig. 3, 4).

Tarraconense

Es tracta d'àmfores elaborades en les terrisseries de la regió.

- Keay XIX, es tracta d'una forma que imita la bètica, però fabricada amb argila laietana; va ser trobada en el *cardo maximus*, motiu pel qual el seu sostre cronològic no pot superar el segle V, fet que indica la persistència d'algunes terrisseries locals que les produïen, com a resposta a una demanda d'aquest tipus d'envasos.

- Keay LXXII, fig. 5, de forma globular, es varen trobar vint-i-cinc fragments, es tracta d'una forma bastant generalitzada, procedeix de les fosses, raó per la qual la seva cronologia es pot estendre fins al segle VI, tal com diu S.J. Keay, o principis del segle VII, com és el cas de la fig. 2 de la taula de Keay d'*Ebusus* (CELA i REVILLA 2004, 255, lám. 129, núm. 159) (Fig. 4, 1).

Altres

- Remolà B, d'estructura globular, procedeix de les fosses, a Tarragona se la troba en contextos de la segona meitat del segle VI i de principis del segle VII (REMOLÀ 2000, lám. 148, núm. 107; CELA i REVILLA 2004, 299, lám. 148, núm. 107) (Fig. 4, 2).

L'estudi d'aquests materials, per cert amb un repertori cronològic i tipològic molt ampli, ens evidencien uns intercanvis comercials bastant freqüents amb diversos indrets de la Mediterrània i també d'Hispania, que van més enllà de la caiguda de l'Imperi l'any 476.

Per a nosaltres, tenen un gran interès documental aquelles produccions, tant les de TSA D com les de les àmfores, que com a últimes produccions tangibles de la cultura material romana són presents en l'àmbit urbà i territorial d'*Alarona*, perquè són un fidel reflex de l'existència de la ciutat romana durant la primera meitat del segle VII.

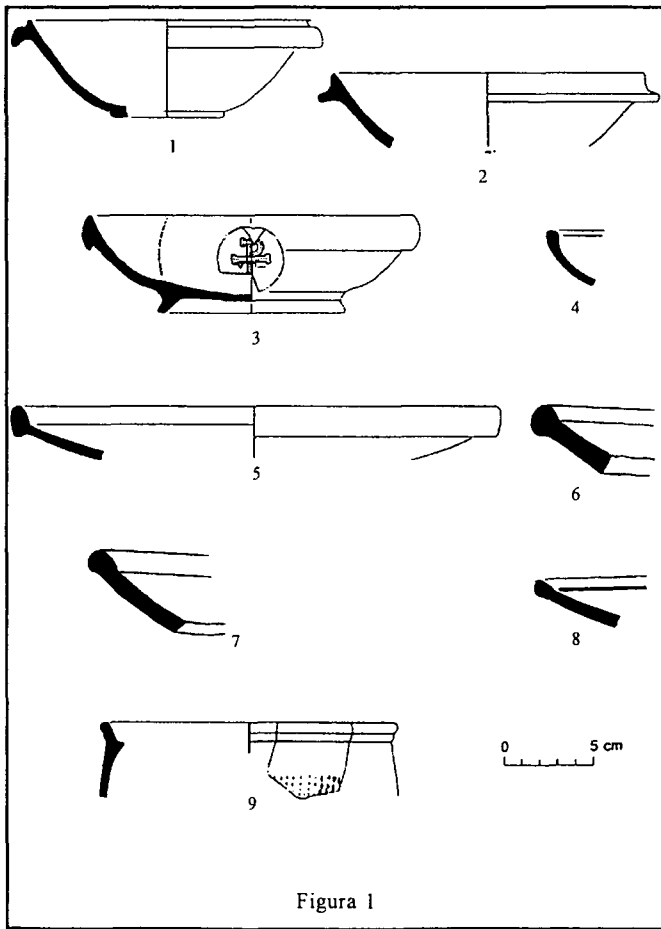

Figura 1

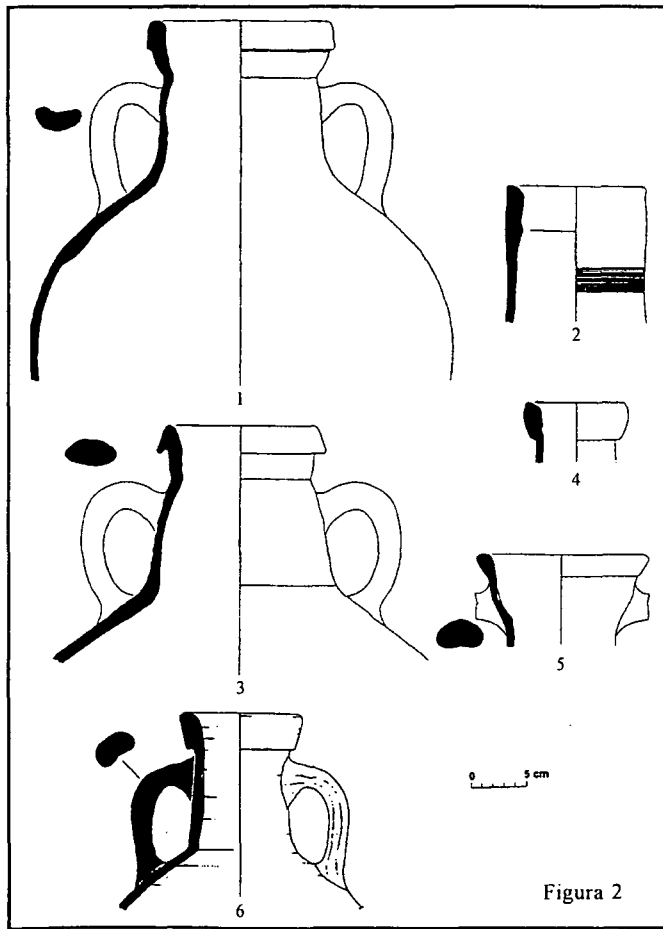

Figura 2

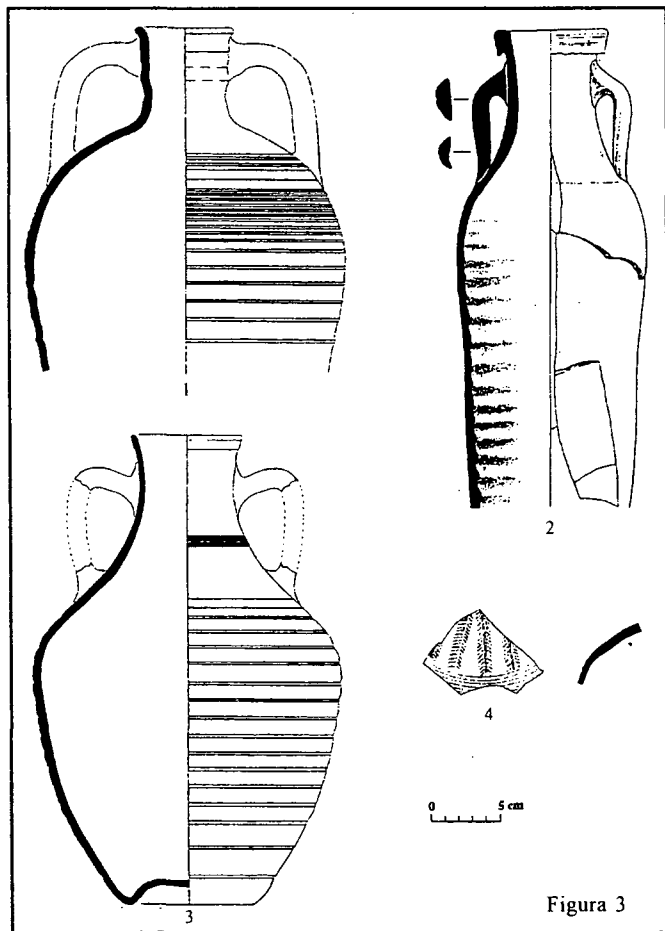

Figura 3

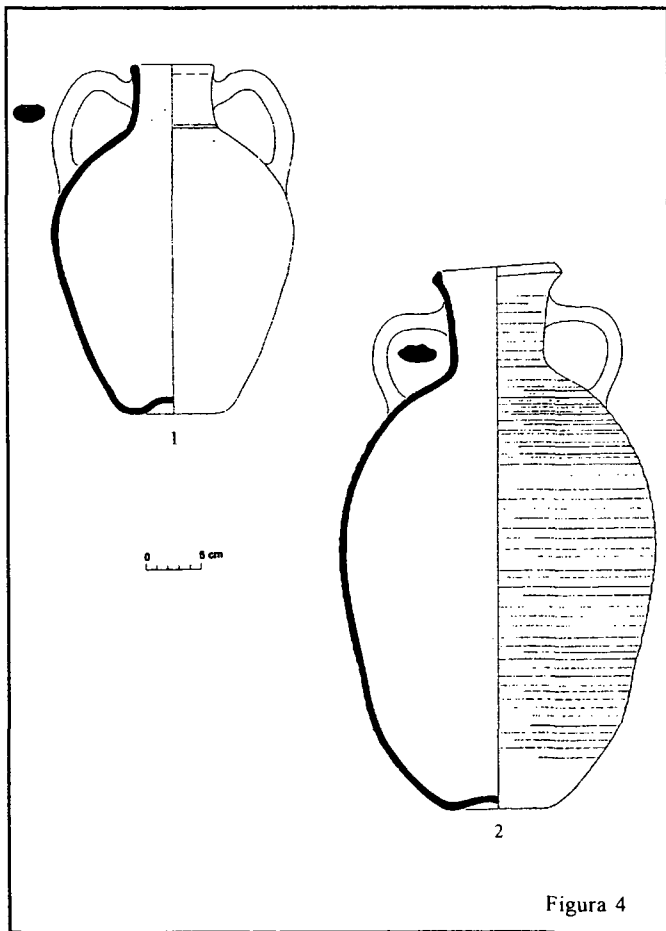

Figura 4